

GRAĐEVINSKI MATERIJAL

Šta vrijedi više: kilogram kamena ili kilogram zlata?

Smiješno pitanje — zar ne?

Ali ipak smiješno samo trgovcu, jer umjetniku su svi materijali jednako vrijedni.

Miloska Venera ne bi više vrijedila i da je od zlata ili tucanika. U Parosu kaldrmišu ulice paroskim mramorom.

Sikstinska Madona ne bi vrijedila ni pare više čak i da je Rafael bojama dodao zlata!

Drukčije rezonuje trgovac:

Zlato od Venere mogao bih, u slučaju potrebe, pretopiti, a Sikstinsku Madonu, bojadisanu zlatnim bojama, ostrugati.

Umjetnik, opet, ide za tim da materijal savlada na taj način da načini vrijednost svog djela nezavisno od cijene sirovina.

I u tom se oni razlikuju od naših graditelja, kojima kvadratni metar zidne površine od granita više vrijedi nego od maltera, pa iako je granit sam po sebi bez vrijednosti, jer ga ima izvan, napolju svuda mnogo. Ima ljudi koji ga visoko cijene i drže najskupljim građevinskim materijalom. Ljudi vele: materijal — a misle pri tome na rad, na ljudsku snagu, vještinu i umjetnost. Jer granit zahtijeva velikih napora dok ga izvadimo iz brda, dostavimo na mjesto gradnje, dok mu dademo odgovarajući oblik — dok dobije dopadljiv izgled.

Ispred polirane granitne stijene tek nam se duša divi i srce treperi od zanosa!

Da li pred materijalom?

Ne! Već pred ljudskim radom!

Dakle: granit ipak više vrijedi nego malter?

To još nisam tvrdio, jer zid, koji je dekorisao, n. pr., Mikelandelo, u štuku vrijedi sto puta više negoli najljepši poliran zid!

Dakle, ne samo kvantitet, već i kvalitet rada utiče na vrijednost jednog komada.

1) Štampano u časopisu »Tehničar«, Bgd., februar 1939, br. 5.

Mi živimo danas, međutim, u doba, kad se kvalitet ne cijeni, jer kvalitet je teško kontrolisati, dok svako shvati lako kvantitet; za to ne treba osobitog ukusa ili znanja; ovaj komad moguće je izraditi:

sa toliko nadničara,
u tolikom vremenu,
za toliko dinara.

A i vrijednost tog komada je onda lakše dokazati, koji inače ne bi imao svoje svrhe. Prema tome, dakle: stvari koje duže radimo biće mnogo vrednije.

Ali, ovako ljudi nisu uvijek mislili.

Nekada su gradili materijalom koji je bio vrlo lako pristupačan: u nekim krajevima opekom, u drugim opet kamenom, dok su treći opet zid malterisali.

Ljudi, dakle, koji su gradili opekom ne mogu se uspoređivati sa arhitektima koji grade u kamenu?

Nikako!

To nikome i ne pada na pamet! Da su oni imali u blizini gradnje majdane kamena — oni bi gradili kamenom! — Jer, dovući kamen u kraj gdje nema kamena više je pitanje novaca nego umjetnosti, i nekada je umjetnost, tj. kvalitet rada više vrijedio nego danas!

I to su bila vremena koja su rodila jake ljude na području arhitekture!

Zamislite samo: jedan Fischer von Ehlach se proslavio bez granita, — iz gline i pijeska je stvorio stvari, kojima se danas više divimo nego najljepšoj arhitekturi, iz materijala koji se teško obrađuje! Njegov su duh i njegova umjetnost svladali najbjeđniji materijal! Čovjek je udahnuo plebejskoj prašini plemenitost umjetnosti! Bio je, dakle, kralj na području materijala!

A danas?

Mjesto umjetnika — nadničar, mjesto stvaralačkog duha — radno vrijeme.

Ali i taj nadničar gubi već vlast iz ruke, jer se našao opet netko ko obavlja tu kvantitetnu radnu snagu mnogo bolje i jeftinije od njega — a to je mašina.

I radno vrijeme, pa bilo mašina, bilo kulija — staje novaca. A kad ljudima nedostaje novac — onda počinju i falsifikovati radno vrijeme, — oni počinju materijal imitirati. A cijenenje kvalitetnog rada dobije svog najgorčenijeg neprijatelja u zanatskom staležu, jer je taj začetnik i nosilac imitacije, koja je velik dio našeg zanata korumpirala, izgubivši ponos nad ručnim radom.

— Štamparu, pitam te, šta umiješ?

— Štampam stvari da izgledaju kao da su litografija!

— A ti, litografe, šta ti umiješ?

— Ja litografiram stvari da izgledaju kao štampa!

— A ti, stolaru, šta ti radiš?

— Pravim ornamente takve vrste, da izgledaju kao da su od štukatora!

— A ti, štukatore?

— Ja imitiram vijence i ornamente takvim figurama, da izgledaju kao da su kameno-klesarsko djelo!

Pa i ja mogu to, prigovara limar. Ako počnem da bojadišem ornamente i ako ih pospem pijeskom — onda ih nećete više prepoznati da su od lima.

To je, zbilja, žalosno društvo! Taj duh je naše zanatstvo prostitu- isao! I vi se još čudite ako im ne ide dobro? — Ovako ljudi i ne zaslu- žuju drugo.

Stolaru, zašto se ne ponosiš svojim stolarstvom? Ostavi ti ornamen- te štukatoru. — Jedan pored drugog možete živjeti — bez strasti i zavisti!

Štukatore, šta se tebe tiče kamenorezac? Kamenorezac pravi fuge — prosto iz razloga jer su maleni kameni jeftiniji od velikih. Zašto se ne ponosiš baš time da je tvoj rad bez fuga, koje razdvajaju stub, orname- nat i zidove.

Ponosi se svojim radom i raduj se tome da nisi kamenorezac!

Ali, uzalud to prigovaranje. Publika neće dobrih zanatlija, i što bolje umiješ imitirati, toliko te više traže i podupiru. Respekt ispred skupih materijala, to je popratna pojava parvenijskog stanja u kome se nalazimo.

Parveniju je sramota živjeti bez dijamanta, krzna i stana u kame- noj palati. U momentu kada je doznao da dijamanti, krzno i kamena fasada skupo koštaju, on ne može više bez toga. Parveni ne zna da dijamanti, krzno i kamene palate ne utječu na dostojanstvo čovjeka. A pošto nema novaca — uzima surogate.

Zar nije smiješno ovakvo ponašanje? Njih, koje hoće da zavarava time da sakuplja dijamante, krzno i kamene fasade, svakako neće moći zavarati, — njima će izgledati smiješno.

Dok mu do drugih, koji stoje ispod njega, opet nije toliko stalo, jer u odnosu prema njima osjeća svoju superiornost.

I na taj način je zavladala u zadnjim decenijama imitacija u gra- đevinarstvu.

Hoće da tapeta od papira izgleda kao svila, gobelin ili ćilim.

Vrata i prozori od mekanog drveta bojadišu se na način tvrdog drveta — prosto iz razloga jer je tvrdo drvo skuplje.

Gvožđe treba da izgleda kao bakar i bronza.

Ali, s lijevanim cementom — tim pronalaskom našeg vremena ljudi se nisu odmah snašli. — I pošto je cement već sam po sebi jedan vanredan materijal, to su se odmah s početka pitali, kao i za svaki novi materijal, šta bi mogli s njim da imitiraju? Onda su ga upotrijebili kao surogat za kamen. A pošto je lijevani cement, i pored toga, još i neu- bično jeftin materijal — parveniji su se prosto počeli razbacivati s njim — pa je tako svo stoljeće uhvatila upravo neka cementna zaraza . . .

Englezi su nam donijeli tapetu, svoje kuće nam nisu mogli donijeti. Ali prema njihovim tapetima nije teško zaključiti što oni hoće. Njihove su tapete od papira i oni to ne kriju. Zašto i da kriju? Ima i obloga stijene, koje više stoje — ali: Englez nije parveni, u njegovom stanu ne osjećate da je oskudijevao u novcu.

Pa i njegovo odijelo je od vune — i on to ne krije! — Ako bismo mi određivali odijelo, to bismo sigurno preli vunu na način atlasa i baršuna. Dok engleski — a to su danas i naši štofovi, nikada ne govore: htio sam pa nisam imao novaca — pa iako su samo od vune.

I tako smo došli do temata, koji ima u arhitekturi vrlo značajnu ulogu, tj. do principa koji bi trebalo da tvori azbuku svakog arhitekta: principa odijela, odnosno obloge u arhitekturi. — (Po Adolfu Loos-u).

PRINCIP OBLOGE¹⁾

Iako su svi materijali umjetnicima jednako vrijedni, — oni ipak nisu za sve svrhe jednako upotrebljivi — često potrebna čvrstoća i konstrukcija traže materijal koji nije u skladu sa pravom svrhom zgrade.

Zadaća arhitekta glasi, možda:

Stvori prostoriju gdje je moguće toplo i udobno stanovati.

Topli i udobni su ćilimi!

Izaberi jedan ćilim za patos i druga četiri za zidove!

Ali ćilimima nije moguće graditi kuću — oni zahtijevaju neki konstruktivni kostur, koji ih nosi i održava u potrebnom položaju — a pronaći taj kostur je druga zadaća arhitekta. Time sam označio logičan put kojim bi morala ići sva arhitektura — i ovim redom počelo je graditi i čovječanstvo.

U početku je postojala samo obloga — čovjek je tražio zaštite ispred vremenskih nepogoda i topline za vrijeme dok spava. Pokriće = strop = krov, tj. prvi arhitektonski detalj — a ljudi su ga u početku tvorili od kože ili nekog tekstilnog proizvoda — pa je stoga još i danas zadržala u indoevropskim jezicima riječ pokrov = »Decke« svoj prvobitni smisao.

Ali krov treba negdje pričvrstiti, ako hoću da dam dovoljno zaštite porodici ispod njega — otuda zidovi koji pružaju ujedno i zaštitu sa strana. Time sam prikazao razvoj jedne **građevinske ideje**, kako se ona razvijala u čovječanstvu, kao i kod individua.

Ali ima arhitekata koji postupaju drukčije.

Oni u svojoj mašti ne vide prostor, već izmišljaju najprije zidove — a prostorije su im samo ono što ostaje između tih zidova — pa traže onda naknadno oblogu koja bi ovim prostorijama odgovarala.

Drukčije postupa umjetnik:

On osjeti najprije efekat — svojim duhovnim okom vidi najprije prostoriju koju hoće da stvori. Efekat, tj. osjećaj:

tuge, koju treba zgrada mrtvačnice da pobuđuje u posmatraču,
groze ispred hapsane,
pobožnosti ispred crkve,
poštivanja vlasti ispred vladine palate,

¹⁾ Štampano u časopisu »Tehničar«, Bgd, god. V, maj 1939, br. 8.